

Juraj Matija Šporer, znameniti liječnik i domoljub

Juraj Matija Šporer eminent medical doctor and patriot

Hrvoje Cvitanović^{1*}, Ervin Jančić², Vladimir Bauer³, Vladimir Cvitanović⁴, Igor Salopek⁵

¹ Odjel za kožne i spolne bolesti, Opća bolnica Karlovac, Karlovac

² Odjel za neurologiju, Opća bolnica Karlovac, Karlovac

³ Odjel otorinolaringologije, Opća bolnica Karlovac, Karlovac

⁴ Opća bolnica Karlovac, Karlovac, u mirovini

⁵ Odjel za psihijatriju, Opća bolnica Karlovac, Karlovac

Sažetak. Juraj Matija Šporer rodio se u Karlovcu 1795. godine. Promoviran je za doktora medicine u Beču 1819. Njegova doktorska disertacija imala je naslov *Disseratio inauguralis medica de Catarrhe Genitalium*, a sam njegov potpis Illyrus Carolstadiensis odaje rodoljubivu privrženost svome narodu i gradu Karlovcu. Po povratku sa studija radi kao karlovački vojni liječnik i, uz medicinu, bavi se vrlo intenzivno i domoljubnim radom. 1823. napušta Karlovac i radi kao gradski i kotarski fizik u Bakru i kasnije u Rijeci, te kao okružni liječnik u Splitu. Kao vrstan liječnik 1839. godine unaprijeđen je u gubernijskog zdravstvenog savjetnika i sanitetskog referenta Ljubljane. Nakon političkih promjena 1848. odlučio se preseliti na more, izabравši Rijeku. U Rijeci je 1863. umirovljen. Nastojao je stvoriti morsko ljekovito kupalište i treba ga smatrati pokretačem osnutka opatijskog lječilišta. Umire 1884. godine u Rijeci. Tijekom studija u Beču razvija ljubav prema svojoj domovini, te nastoji u Karlovcu izdavati novine na hrvatskom jeziku. U tu je svrhu pribavio dozvolu vlasti, pa je 1818. godine izdao proglas tiskan na dvije stranice za „Oglasnik ilirski“, tražeći potporu čitateljstva. No, ta mu se smjela i preuranjena nakana ne ostvari. Šporer je, kao preteča Ljudevita Gaja, izdao prvi hrvatski kalendar *Almanah ilirski* za godinu 1823., tiskan kod karlovačkog knjigotiskara Prettnera. Šporerov kalendar dao je poticaj kasnijem stvaranju i tiskanju značajnih djela u Karlovcu, koji je postao rasadište ilirske ideje. Zamjetne zasluge Šporer je stekao svojim plodonosnim književnim radom. Najvažnija djela su: *Kastriota Skenderbeg*, *Strast i budnja*, *Liek za obiestnu ženu*, *Edipos*. Za Karlovac, ali i Hrvatsku, on je jedna od najvažnijih osoba hrvatske kulture i liječništva prve polovice XIX. stoljeća.

Cljučne riječi: *Almanah ilirski*; povijest medicine; škrljevska bolest

Abstract. Juraj Matija Šporer was born in Karlovac 1795. He was promoted as medical doctor in Vienna 1819. His doctoral thesis was entitled: *Disseratio inauguralis medica de Catarrhe Genitalium*. His signature Illyrus Carolstadiensis betrays the patriotic devotion to his people and the city of Karlovac. After returning from studies from Vienna in Karlovac Juraj Šporer worked as military doctor. He was engaged in medicine and patriotic work. In 1823 Šporer left Karlovac and worked as city and district physicist in Bakar and Split. Šporer was promoted 1839 to the post of gubernatorial health counselor. Political changes in 1848 Šporer forced him to move in Rijeka. He tried to create marine medicinal baths and should be considered a founder of Opatija medical spa. He was retired 1863 and died during 1884 in Rijeka. Šporer was Croatian patriot. He tried to publish in Karlovac first newspapers in the Croatian language. For this purpose he has obtained permission from the authorities, and in 1818 issued a proclamation printed on two pages "Oglasnik ilirski", seeking the support of the readership, but this bold and premature intention was not realized. Šporer, as a precursor Ljudevit Gaj, issued the first Croatian calendar *Almanah ilirski* for 1823 in Karlovac by Prettner printing office. Šporer Calendar has given impetus to the later creation and printing of important works in Karlovac with Illyrian ideas. Notable merits Šporer gained with his fruitful literary work. The most important works are *Kastriota Skenderbeg*, *Strast i budnja*, *Liek za obiestnu ženu*, *Edipos*. For Karlovac and Croatia in the first half of the XIX century he is one of the most important figures of Croatian culture and the medical profession.

Key words: Illyric yearbook; history of medicine; Škrljevo disease

***Dopisni autor:**

Prim. mr. sc. Hrvoje Cvitanović, dr. med.
Opća bolnica Karlovac, A. Šampara 3,
47 000 Karlovac
e-mail:
hrvoje.cvitanovic@bolnica-karlovac.hr

<http://hrcak.srce.hr/medicina>

UVOD

Juraj Matija Šporer rodio se u Karlovcu na Dubovcu 24. veljače 1795. godine. Otac mu je bio imućni i ugledni karlovački trgovac podrijetlom iz Bribira, a majka iz Stare Sušice u Gorskom kotaru. Za vrijeme Napoleonove Ilirije otac kao član Lože Slobodnih Zidara biva imenovan karlovačkim gradonačelnikom. Pučku školu je pohađao kod franjevacu u rodnom gradu, a zatim je nastavio školovanje kod pijarista u Mađarskoj, da bi gimnaziju polazio u Zagrebu, gdje su mu školski drugovi bili Antun Mihanović, kasnije tvorac hrvatske himne, i Aleksa Praunsperger budući poznati liječnik ilirac^{1,2}.

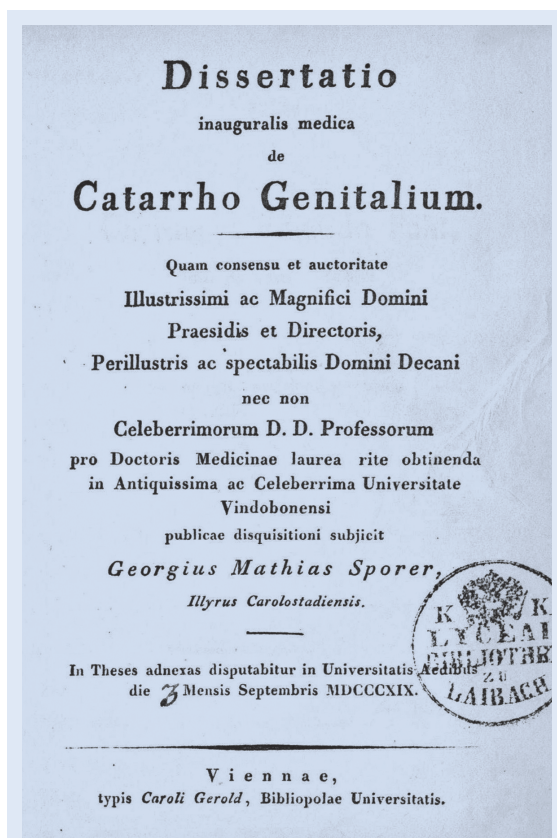
LIJEČNIČKO DJELOVANJE

Na bečkom je sveučilištu najprije započeo studij filozofije, da bi nakon tri godine na nagovor oca nastavio i završio medicinu. Promoviran je za doktora medicine u 24. godini života. Doktorska disertacija koju je obranio imala je naslov *Disseratio inauguralis medica de Catarrhe Genitalium*, a njegov potpis Illyrus Carolstadiensis odaje rodoljubnu privrženost svome narodu i gradu Karlovcu (slika 1). Šporerova disertacija nabavljena je međuknjižničnom posudbom Gradske knjižnice Ivan Goran Kovačić Karlovac i Narodne in univerzitetne knjižnice u Ljubljani. Disertacija ima ukupno 129 stranica. Na jednoj stranici su dva stupca od kojih svaki ima svoju paginaciju. Tiskana je u Beču 1819., tiskom Caroli Gerolda i Sveučilišne naklade. Signatura bibliotečnog podrijetla knjige je KuK Lyceal Bibliothec zu Laibach. Juraj Matija Šporer opisao je u svojoj disertaciji bolest koju on naziva endemična bolest ilirsko-istrijska, pučki zvana škrljevo (slika 2). Riječki gradski primarni liječnik Josip Mašić prvi je 1800. predložio da je škrljevska bolest jedan od oblika sifilisa. Giovanni Battista Cambieri bio je lokalni liječnik u Škrljevu za vrijeme početka epidemije i najzaslužniji je za upoznavanje stručne medicinske javnosti o ovoj bolesti^{3,4}. Nekoliko je autora početkom XIX. stoljeća, kao Santes, de Moulon, Gentili and Rizzi u Padovi te Melzer i Backes u Beču i Boue u Parizu, kao i Šporer, izabralo škrljevsku bolest za temu disertacija⁵⁻¹¹. Liječnici tog vremena bili su sukobljeni oko dviju koncepcija škrljevske bolesti. Dualisti su tvrdili da se radi o pojavnosti više bolesti kao

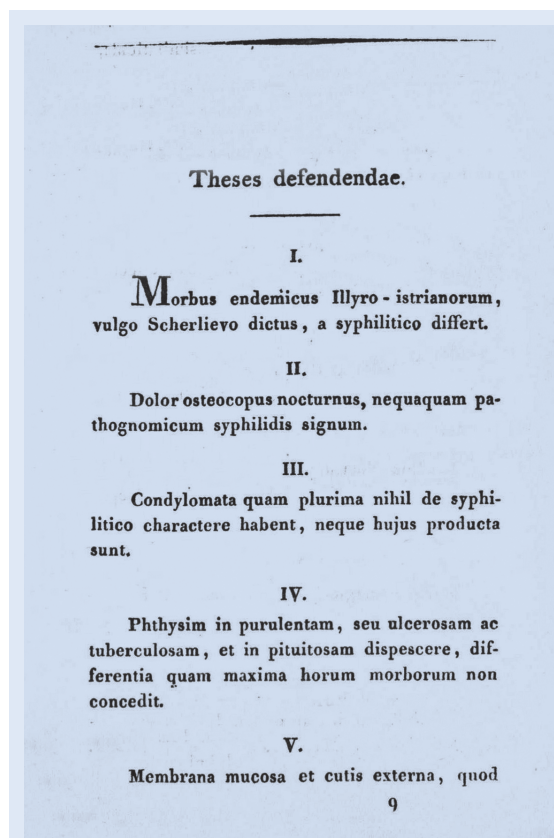
što su sifilis, lepra, svrab i tuberkuloza, dok su unitaristi tvrdili da je to oblik sifilisa¹². Julius Zeme opisuje ulceracije na genitalnom području, s druge strane Johann Peter Frank naglašava da se kod škrljevske bolesti rijetko nalaze promjene na genitalnoj regiji i limfatičkom sustavu, za razliku od klasičnog sifilisa^{3,4}. Juraj Matija Šporer u svojim tezama podržava dualistički pristup škrljevskoj bolesti, čak tvrdi da je to različita bolest i da nije sifilis (tablica 1, slika 2, slika 3). Za sekundarni oblik luesa koji se manifestira kao *condylomata*

Naslov doktorske disertacije Jurja Matije Šporera je *Disseratio inauguralis medica de Catarrhe Genitalium*, a sam njegov potpis Illyrus Carolstadiensis odaje rodoljubivu privrženost svome narodu. Šporer je kao preteča Ljudevita Gaja izdao prvi hrvatski kalendar *Almanah Ilirski* za 1823. godinu, tiskan kod poznatoga karlovačkog knjigotiskara I. N. Prettnera.

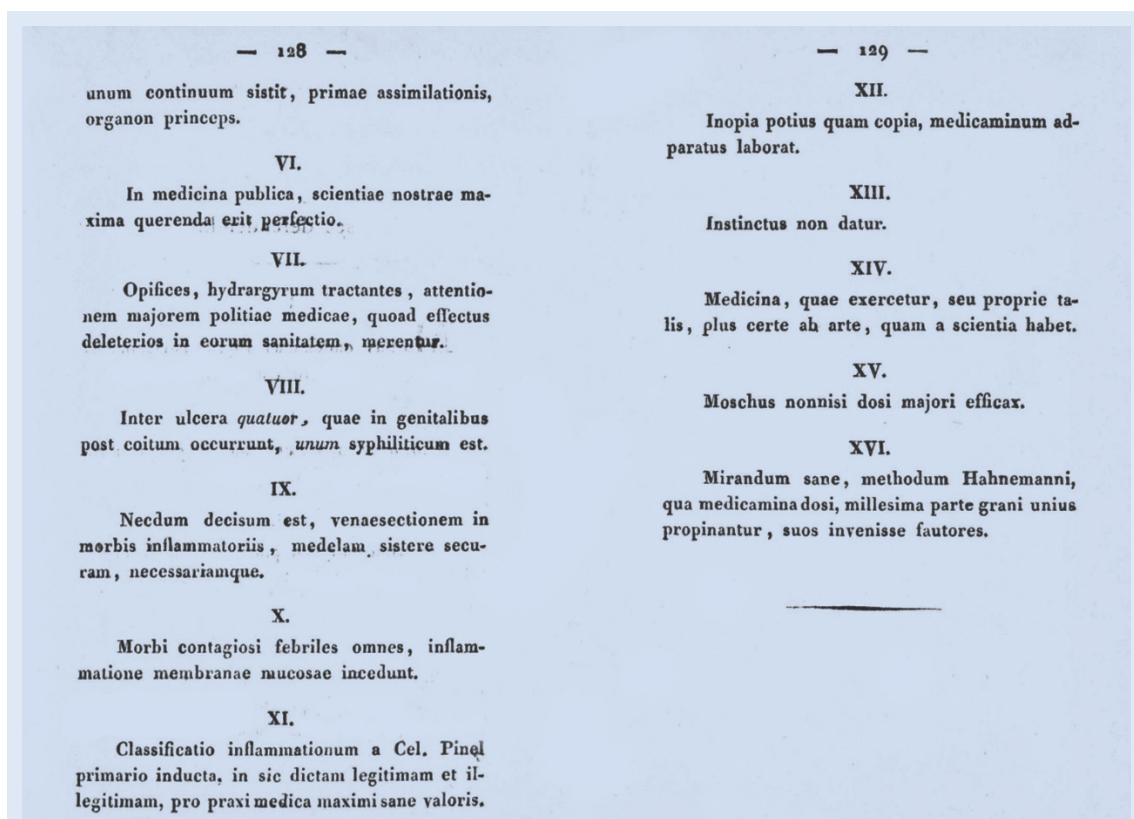
lata zaključuje da nema veze sa sifilisom. Ovdje svakako treba napomenuti da se za kondilome znalo još od vremena Rimskog Carstva te da je diferencijalna dijagnoza u to vrijeme bila slabo poznata¹³. Šporer dobro opisuje nastanak ulceracija i erozija te kliničku sliku sa znakovima upale. Točno zaključuje o tome da je ulkus na genitalnoj regiji jedna od četiriju vrsti rana i uzrokovana sifilisom, kao i to da su zarazne bolesti praćene febrilitetom. Ne slaže se s podjelom upala prema Pinelu. Philippe Pinel je 1798. objavio klasifikaciju bolesti u knjizi *Nosographie philosophique ou méthode de l'analyse appliquée à la médecine*. Podijelio je sve bolesti u pet kategorija: vrućice, krvarenja, otekline, neuroze i bolesti uzrokovane organskim uzrocima¹⁴. Šporer zaključuje da mošus nije koristan u liječenju te da su važni umjerenost, umijeće i liječnička praksa. Zanimljivo je i njegovo protivljenje homeopatiji u medicini¹⁵. Škrljevska bolest nije jedan patološki entitet nego se tu radilo o nizu bolesti kao što su kožna tuberkuloza, kronične bakterijske i gljivične bolesti kože te, naravno, u jednom dijelu bolesnika i sifilisu, pa je Šporerov dualistički pristup bio u određenoj mjeri ispravan^{5,16,17}. Po povratku sa studija iz Beča radi najprije kao karlovački vojni liječnik i bavi se vrlo intenzivno uz medicinu i javnim do-

Slika 1. Naslovna stranica disertacije Jurja Matije Šporera

Slika 2. Preslika teza disertacije I-V.

Slika 3. Preslika teza disertacije VI-XVI.

Tablica 1. Teze disertacije Jurja Matije Šporera

I.	Endemična bolest ilirsko-istrijanska, pučki zvana škrljevo, razlikuje se od sifilisa.
II.	Noćna kostobolja nikako nije znak patogeničnog sifilisa.
III.	<i>Condylomata</i> nemaju ništa s prirodom sifilisa i nisu njegove posljedice.
IV.	Fiziologija zagnojavanja ili ranjavanja, oticanja i širenje sluzavosti, različita je od najvećeg broja znakova ove bolesti.
V.	Sluzavost opne i vanjske kože, koja se pojavljuje u slijedu, početak je propadanja organa.
VI.	U pučkom ljekarništvu (medicini) u prvom redu treba u potpunosti koristiti naše znanje.
VII.	Čimbenike koji stvaraju vlažnost treba paziti s najvećom medicinskom skrbi jer ovi imaju vrlo loše učinke za zdravlje.
VIII.	Od četiri vrste rana koje se pojavljuju na genitalijama nakon snošaja, jedna je sigurno sifilitička.
IX.	Još nije odlučeno, sigurno, je li u upalnim bolestima sigurno i korisno rezanje vena.
X.	Sve zarazne bolesti su febrilne i sluzave upalne membrane.
XI.	Klasifikacija upala uvedena po primariusu Pinelu u medicinskoj praksi većinom nema vrijednosti.
XII.	Siromaštvo više koristi u medicinskoj terapiji negoli izobilje. (Bolje je manje, negoli previše).
XIII.	Instinkt nije od koristi.
XIV.	Medicinska (lječilišna praksa), koja se koristi kao takva ima više koristi od umijeća (liječenja) negoli od znanja.
XV.	Mošus uglavnom nije koristan.
XVI.	Zbilja se treba čuditi da metoda Hahnemanna, kojom se pripremaju lijekovi i na tisuću načina se približava prema jednomu, još pronalazi svoje pristalice.

moljubnim radom. 1823. napušta Karlovac i radi kao gradski i kotarski fizik, najprije u Bakru, pa potom u Rijeci, te kao okružni liječnik u Splitu. Kako je bio nježna zdravlja, oboli od groznice, i biva premješten u Celovec, gdje postaje ravnatelj rodilišta. Kao vrstan liječnik 1839. godine unaprijeđen je u gubernijskog zdravstvenog savjetnika i sanitetskog referenta Ljubljane. Naročito je aktivan u Deželnom muzeju i Kmetijskoj družbi. Istovremeno je i ravnatelj Ljubljanskog fil-

harmonijskog društva. Kao rektor Ljubljanskog liceja u suradnji s dr. Janezom Bleiwisom radi na potrebi osnivanja sveučilišta u Ljubljani. No posljedice zbivanja 1848. godine još ga jednom razočaraju. Pod apsolutizmom ukinuta je njegova medicinsko-kirurška škola. Zato 1850. napušta Ljubljanu, a želja da u Zagrebu postane protomedicus mu se ne ispuni. Kao i njegov suvremenik, karlovački liječnik dr. Juraj Nabijač, nije uspio postati osobnim liječnikom bana Jelačića^{1,2}. Zbog slabog zdravlja odlučio se preseliti na more, pa za

Posebnu pozornost Juraj Matija Šporer ukazuje lječilištima s prirodnim faktorom. Nastojao je stvoriti morsko ljekovito kupalište i treba ga smatrati pokretačem osnutka opatijskog lječilišta.

to izabere Rijeku, gdje radi kao liječnik do zaslužnog umirovljenja 1863. godine. Pored spomenute disertacije, koja se dobro raspačavala i služila kao vrijedan liječnički priručnik, objavljivao je niz javnozdravstvenih rasprava. Opisuje endemske i epidemijske bolesti, razmatra organizaciju javnozdravstvene službe, njegu bolesnika i sudbeno liječenje. U pisanim raspravama ukazuje na potrebu iskorjenjivanja predrasuda protiv cijepjenja boginja. Zbog raširenosti bjesnoće predlaže vladi u Ljubljani uvođenje poreza na držanje pasa. Pučku higijenu piše s namjerom da se narod izvuče iz higijenske zapuštenosti. Objavljuje rasprave o kugi u Dalmaciji i pojavi kolere. Vršio pučko-odgojni rad držeći često predavanja. Mnoga nije objavio, pa su ostala u rukopisima. Posebnu pozornost ukazuje lječilištima s prirodnim faktorom. Zanima se osobito za Topusko, koje u više navrata obilazi i žali se što se o takvom korisnom lječilištu nitko ne brine. Nastojao je stvoriti neko morsko ljekovito kupalište i u tom pogledu ga treba smatrati pokretačem osnutka opatijskog lječilišta. Velik interes posvećuje zdravstvenim prilikama u južnoslavenskim zemljama. Uočava nedostatak sveučilišta, gdje bi se obrazovali doktori medicine, koji su toliko potrebni narodu. U Rijeci i Opatiji proživio je brojne godine svoga života povučeno i u miru. Umire u dubokoj starosti 1. kolovoza 1884. godine u Rijeci, gdje mu se nalazi i grob^{1,2}.

KNJIŽEVNI I DOMOLJUBNI RAD

Tijekom studija u Beču oduševljava se lijepom književnošću, ponajviše dramaturgijom, sluša glazbu i bavi se njome, mnogo putuje, politizira i prijateljuje s ilirima i, osobito, Poljacima. U Šporera se razvija ljubav prema slavenstvu i svojoj domovini. Tu mu sazrijeva svijest o prošlosti, tadašnjem položaju i budućnosti njegova naroda. Na poticaj Jerneja Kopitara u borbi za narodni jezik uz pomoć Karlovčana Mirka Ivaniševića, nastojao je izdavati novine na hrvatskom jeziku. U tu je svrhu pribavio dozvolu državnih vlasti, pa je 1818. godine izdao proglas tiskan na dvije stranice za „Oglasnik ilirski“, tražeći potporu čitateljstva. Vjerojatno je Oglasnik tiskan u Prettnerovoj tiskari u Karlovcu. Po odlasku Francuza tiskarsku drvenu prešu uzima Ivan Nepomuk Prettner i ona je postala temelj njegove tiskare (1809. radila je u Karlovcu francuska vojna tiskara; 1811. tiska knjigu *Regulamentum* – vojna pravila). Bio je to prvi pokušaj izdavanja privatnih novina na hrvatskom jeziku u nas, imajući u vidu, da je u Zadru od

1806. godine tiskan „Kraglski Dalmatin“, koji je izdavao francuski režim¹⁸. No ta mu se smjela i preuranjena nakana tiskanja i izdavanja novina ne ostvari. Nitko se ne odaziva na pretplatu. Izostala je i podrška zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca, tadašnjeg mecene, inače rođenog Karlovčana. Svakako se ne treba smetnuti s uma veoma nepovoljne društveno političke i gospodarske prilike u domovini, a posebno u Karlovcu. Najbogatiji grad u Hrvatskoj u kojem se prvih godina 19. stoljeća veoma dobro živjelo, gdje su cvali trgovina i obrt, rastao broj stanovništva i koji je u to doba plaćao najveći državni porez, petogodišnjom prisutnošću Francuza gospodarski je osiromašen. Tome je pridonio i austrijski valutni slom. Usprkos materijalnim teškoćama, roditelji mu uspijevaju 1813. godine izgraditi jednu od najljepših zgrada u Karlovcu na početku Žitnog trga pored nekadašnjih francuskih magazina. Još se i danas vide na balkonima te kuće od željeza izrađeni njegovi inicijali¹. Za nas je najznačajnije što je Šporer, kao preteča Ljudevita Gaja, izdao prvi hrvatski kalendar *Almanah ilirski* za godinu 1823., tiskan kod poznatoga karlovačkog knjigotiskara I. N. Prettnera (slika 4). *Almanah ilirski*, pored *Kalendaru za katolike i grčkoistočne*, ima i različite tekstove književnog sadržaja. Šporerov kalendar dao je poticaj kasnijem stvaranju i tiskanju značajnih djela u gradu Karlovcu, koji je postao rasadište ilirske ideje. Pretisak *Almanaha ilirskog* učinila je Matica hrvatska Karlovac 1990.¹⁹ Zamjetne zasluge Šporer je stekao svojim plodonosnim književnim radom. Pisao je pjesme i romane, drame, tragedije i mnoge poučne članke.

Najvažnija djela su mu: *Kastrioti Skenderbeg* (1849.), *Strast i budnja* (1851.), *Liek za obiestnu ženu* (1857.), *Edipos* (1858.), *Car Murat II i Republika Dubrovačka* (1861.), *Propast Republike Dubrovačke* (1867.), *Dimitrija* (1881.). Jedan dio radova nije tiskan, pa nam je ostao samo u rukopisu (*Njegda a sada*, *Zagrebkinja i Turopoljac*, *Zablude ljubavi*, *Sadanji svijet*, *Drzost i lukavština*). Za hrvatsku versifikaciju Šporer je značajan po tome što je uveo jampski jedanaesterac. Bavio se i prevodeњem; preveo je *Fedru J. Racinea*, *Mletačkoga trgovca W. Shakespearea*, *Don Garciju V. Alfierija*²⁰. Kao literarni djelatnik u našoj književnosti nije zauzeo mjesto koje mu prema vrijednosti rada pripada. Posljednjih godina to s dobrom namjerom želi

Slika 4. Naslovna stranica *Almanaha ilirskog* za godinu 1823.

ispraviti. Dokaz je tome što je njegov književnički i preporoditeljski rad našao mjesta u suvremenim udžbenicima književnosti srednjoškolskog obrazovanja.

ZAKLJUČAK

Sveukupna Šporerova književno-liječnička djelatnost i dokazano rodoljublje pribavili su mu ugled i priznanje tadašnjeg učenog svijeta. O tom najbolje svjedoče riječi dr. Frana Ilešića, predsjednika Matice slovenske, izgovorene u prigodi predavanja o Šporeru u karlovačkoj vijećnici početkom XX. stoljeća. On ga je prikazao kao znatnog kulturnog radnika iz ilirskih vremena s najplemenitijim težnjama rodoljubne duše, koja se mnogo puta morala i razočarati. Za Karlovac, ali i Hrvatsku, on je jedna od najvažnijih osoba hrvatske kulture i liječništva prve polovice XIX. stoljeća.

Izjava o sukobu interesa: autori izjavljuju da ne postoji sukob interesa.

LITERATURA

1. Žužul A, Ott I. Karlovački leksikon. Zagreb: Školska knjiga, Naklada leksikon, 2008;562.
2. Strohal R. Karlovac opisan i orisan. Karlovac: Ogranak Matice hrvatske Karlovac, 1992;304.
3. Muzur A, Škrobonja A. Škrljevo disease. *Croat Med J* 2004;45:226–9.
4. Gruber F. Škrljevo disease – two centuries of history. *Int J STD AIDS* 2000;11:207–11.
5. Santes Z. About the Škrljevo: a dissertation [in Latin]. Padua: University in Padua, 1835. PhD thesis.
6. De Moulon H. About the Škrljevo: an inaugural dissertation aiming to obtain a medical diploma, prepared by Hyacinthus de Moulon [in Latin]. Padua: University in Padua, 1844. PhD thesis.
7. Rizzi A. Short notes on the Škrljevo: an inaugural dissertation [in Italian]. Padua: University in Padua, 1838. PhD thesis.
8. Gentili G. The Škrljevo or “morbus fluminensis” in some theses of the University in Padua [in Italian]. *Acta Facultatis Medicae Fluminensis* 1991;16:143–7.
9. Melzer R. Inaugural dissertation in medicine on the Škrljevo disease [in Latin]. Vienna: University in Vienna, 1832. PhD thesis.
10. Backes A. Inaugural dissertation in medicine exposing basic notions about the Škrljevo disease [in Latin]. Vienna: University in Vienna, 1843.
11. Boué CA. An essay about the Škrljevo disease [in French]. Paris: np; 1814.
12. Zupanic Slavec Z. The Škrljevo disease in Slovenia. *Liječ vjesn* 2002;124:150–5.
13. Syrjanen K, Syrjanen S. Historical overview of papillomavirus research: papillomavirus infections in human pathology. New York: John Wiley & Sons Ltd, 2000; 201–5.
14. Pinel P. Nosographie philosophique, ou le méthode de l'analyse appliquée a la médecine. Paris: Crapelet An VI, 1798;1–320.
15. Hodges PC. Homeopathy and Christian Friedrich Samuel Hahnemann. *Postgraduate Medicine* 1964;35:666–8.
16. Čavka M, Fila J, Kelava T. Siflis u ranom novom vijeku. *Medicina* 2009;45:65–71.
17. Waugh M. The progress of venereology in Europe since the sixteenth century. *Clin Dermatol* 2002;20:119–21.
18. Kraljski Dalmatin = Il regio Dalmata, 1806-1810., sv. 1: godište 1806. (pretisak). Zagreb – Zadar: Erasmus naklada, 2006.
19. Šporer JM. Almanah ilirski za godinu 1823. (pretisak). Karlovac: Ogranak Matice hrvatske Karlovac, 1990.
20. Ilešić F. Đuro Matija Šporer, Rad JAZU 1918;95:156–222.